

**SHAXSNING RIVOJLANISHI, TARBIYASI VA
IJTIMOIYLASHUVI**

Andijon Davlat Pedagogika Instituti

Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti

Biologiya yo'nalishi 203-guruh talabalari

Abduqodirova Marjona

Ergasheva Ruxshona

Fozilova Omina

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi jarayonlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Shaxs tushunchasi, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi biologik, ijtimoiy va tarbiyaviy omillar keng yoritilgan. Shaxs rivojlanishining yosh bosqichlari, tarbiya jarayonining mazmuni, oilaning, maktabning va jamiyatning o'rni asoslab berilgan. Muloqot, axloqiy va intellektual tarbiya, o'smirlik davridagi psixologik xususiyatlar bilan bog'liq masalalar tadqiq qilingan. Maqolada shaxsning to'liq shakllanishi uchun muhit, ta'lim va tarbiya o'zaro bog'liq bo'lishi lozimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: shaxs, rivojlanish, tarbiya, ijtimoiylashuv, oila, maktab, jamiyat, muloqot, axloqiy tarbiya, intellektual rivojlanish.

Inson tug'ilgan paytdan boshlab atrofdagi jamiyat bilan o'zaro munosabatda bo'ladi, o'sadi, o'rganadi, tajriba orttiradi va asta-sekin shaxs sifatida shakllanadi. Shaxsning rivojlanishi juda murakkab, ko'p omilli jarayondir. Ushbu jarayonda oilaning, maktabning, jamiyatning, tarbiyaning va ta'limning roli beqiyosdir. Har bir davrda bolalar ma'lum bosqichlardan o'tadilar. Ularga nisbatan to'g'ri pedagogik yondashuv bo'lmasa, insonning keyingi hayoti, kasb tanlovi, jamiyatdagi o'rni, hatto axloqiy qarashlari ham noto'g'ri shakllanishi mumkin. Shuning uchun shaxsni har tomonlama rivojlantirish – bugungi ta'lim va tarbiya tizimining eng muhim vazifalaridan biridir.

Shaxs nima? Pedagogika va psixologiyada shaxs deganda jamiyatda muayyan o'рни, o'z qadriyatlari, fikrlash uslubi va xulq-atvoriga ega bo'lgan inson nazarda tutiladi. Shaxs quyidagi xususiyatlar orqali namoyon bo'ladi: ong va tafakkur mavjudligi; ijtimoiy tajriba va bilim; shaxsiy sifatlar (mas'uliyat, g'amxo'rlik, halollik); axloqiy qarashlar; maqsadga intilish; o'zini nazorat qilish; Shaxs bo'lib shakllanish jarayoni tug'ilishdan boshlanadi, ammo hayot davomida davom etadi.

Shaxs rivojlanishining asosiy omillari. Shaxs rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar uchta guruhga ajratiladi:

**Biologik omillar* - Bular irsiyat, organizm xususiyatlari, sog'liq holati, nerv tizimi, temperament bog'liq omillardir. Masalan: sanguinik, xolerik, flegmatik, melanxolik. Temperament tug'ma bo'lsa-da, tarbiya orqali muvozanatlash mumkin.

**Ijtimoiy omillar* - Inson yashaydigan muhit, oilaviy sharoit, madaniyat, jamiyat qadriyatlari shaxsga juda kuchli ta'sir qiladi. Bunda quyidagilar muhim: oila, maktab, do'stlar, ommaviy axborot vositalari, mahalla va jamiyat.

**Tarbiya - eng asosiy omil.* Tarbiya maqsadga yo'naltirilgan ta'sir bo'lib, bola shaxsining to'g'ri rivojlanishini ta'minlaydi. Tarbiya yo'naltirilmasa, bola stixiyali rivojlanadi, bu esa salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Shaxs rivojlanish bosqichlari. Inson hayoti davomida bir necha bosqichlardan o'tadi:

**Go'daklik (0–3 yosh):* Emotsional aloqa muhim, Ona bilan mehrli munosabat, Nutq paydo bo'lishi.

**Maktabgacha davr (3–7 yosh):* O'yin asosiy faoliyat, O'zini tutishni o'rganish, Xayol, tasavvur rivojlanishi.

**Maktab yoshi (7–11 yosh):* Ta'lim asosiy faoliyatga aylanadi, Bilimga qiziqish kuchayadi, Intizom shakllanadi.

**O'smirlik davri (11–16 yosh):* Mustaqillik hissi ortadi, Fikr va xulqning o'zgarishi, Do'stlik va muloqot muhim, Kim ekanligi haqida o'ylay boshlaydi.

**Yetuklik:* Kasb tanlash, Hayotiy maqsadlar, Mas'uliyat va mustaqillik, Har bir bosqichda tarbiya vazifalari farq qiladi.

Tarbiya tushunchasi va mohiyati. Tarbiya – shaxsda ma'lum fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan jarayondir. U quyidagilarni o'z ichiga oladi: axloqiy tarbiya, aqliy tarbiya, jismoniy tarbiya, estetik tarbiya, mehnat tarbiyasi, ekologik tarbiya. Tarbiya jarayoni uzluksiz bo'lishi shart. Bir martalik tarbiya natija bermaydi. Tarbiya doimiy, tizimli, izchil va mehr-muhabbatga asoslangan bo'lishi lozim.

Shaxs tarbiyasida oilaning roli. Oila – bolaning birinchi tarbiya maktabi. Aynan oilada: nutq o'rganiladi, axloqiy me'yorlar shakllanadi, mehr va ishonch his qilinadi. Oiladagi muhit sog'lom bo'lsa, bola mustahkam psixikaga ega bo'ladi. Oila muhiti quyidagi qadriyatlarga tayanishi muhim: hurmat, muloqot, mas'uliyat, ozodalikka o'rgatish, vaqtni to'g'ri taqsimlash. Ota-onaning shaxsiy namunasidan kuchliroq tarbiya yo'q.

Ta'lim muassasalari va pedagoglarning o'рни. Maktab shaxsning rivojlanishida juda muhim rol o'ynaydi. Maktab: bilim beradi, madaniyat o'rgatadi, intizomni shakllantiradi, jamoada yashashni o'rgatadi.

Ijtimoiylashuv nima? Ijtimoiylashuv – shaxsning jamiyatga moslashishi, jamiyat qoidalarini o'zlashtirishi jarayoni. Ijtimoiylashuvda bola quyidagilarni o'rganadi: boshqalar bilan muloqot, axloqiy qoidalar, huquq va majburiyatlar, madaniy me'yorlar, jamiyatdagi roller. Bu jarayonda quyidagi institutlar faol ishtirok qiladi: oila, maktab, do'stlar, internet va media, mahalla, jamoa. Ijtimoiylashuv muvaffaqiyatli bo'lsa, inson jamiyatda faol, foydali, mas'uliyatli bo'ladi.

Shaxs rivojlanishida muloqotning ahamiyati. Inson jamiyatdan ajralgan holda shaxs bo'la olmaydi. Muloqot orqali: fikr almashiladi, his-tuyg'ular ifodalanadi, jamiyat tajribasi o'zlashtiriladi. Bola o'yin, suhbat, bahs, hamkorlik orqali o'sadi. Shuning uchun ota-ona, o'qituvchi, tarbiyachilar bolalar bilan ko'proq muloqot qilishi lozim.

Kuchli shaxs sifatleri nimalar? Zamonaviy jamiyatda quyidagi sifatlar juda muhim: halollik, mehnatsevarlik, mas'uliyat, vatanparvarlik, o'zini boshqara bilish,

ijodkorlik, vaqtni qadrlash, maqsadga intilish. Bu fazilatlar tug‘ma emas, tarbiya va tajriba orqali shakllanadi.

Axloqiy tarbiya. Axloq – insonning jamiyatdagi xatti-harakati me‘yorlari. Axloqiy tarbiya quyidagilarni o‘rgatadi: yaxshilik va yomonlikni ajrata olish, kattalarga hurmat, mulkka ehtiyotkorlik, so‘zida turish, yordam berish. Buning uchun ota-ona va o‘qituvchi shaxsiy namuna ko‘rsatishi juda muhim.

Aqliy va intellektual rivojlanish. Aqliy tarbiya – bilim, dunyoqarash, tafakkur va fikrlashni rivojlantiradi. Buning uchun: kitob o‘qish, fanlarni o‘rganish, kuzatish, savollar berish, tajribalar qilish. Har bir bola tabiatan qiziqadi. Ota-onalar bu qiziqishni qo‘llab-quvvatlasa, bola ijodkor bo‘lib o‘sadi.

O‘smirlik davrida muammolar va yechimlar. O‘smirlik davri – murakkab psixologik davr. O‘quvchi mustaqil bo‘lishni xohlaydi, hissiyotlar kuchli bo‘ladi. Bu davrda quyidagi xatolar bo‘lishi mumkin: ziddiyatlar, o‘tkir hissiyotlar, noto‘g‘ri do‘stlarga ergashish, vaqtni behuda sarflash. To‘g‘ri yondashuv: tinglash, tushunish, qo‘llab-quvvatlash, maslahat berish, nazoratni yo‘qotmaslik. Mehr, muloqot va ishonch – eng yaxshi yechim.

Jamiyat va madaniyat ta’siri. Jamiyatning qadriyatlari, urf-odatlarini shaxsning shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Madaniyatli muhitda ulg‘aygan bola: odobli, intizomli, faol, o‘ziga ishonchli bo‘ladi. Shuning uchun muhitni to‘g‘ri tanlash muhim. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, kino va reklama ham ta’sir ko‘rsatadi. Ota-onalar media savodxonlikka e’tibor qaratishlari kerak.

Xulosa

Shaxsning rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi uzluksiz va murakkab jarayondir. Inson tug‘ilgan kundan boshlab atrof-muhit, oila, ta’lim muassasalari va jamiyat bilan o‘zaro ta’sirda bo‘ladi. Aynan shu omillar uning qadriyatlari, dunyoqarashi, xulq-atvori va maqsadlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shaxs rivojlanishining har bir bosqichida o‘ziga xos psixologik va pedagogik xususiyatlar mavjud bo‘lib, ularga mos yondashuv talab etiladi. Tarbiyaning markazida oila turadi. Ota-onaning shaxsiy namunalari, mehr-muhabbat va muloqot madaniyati bolani inson sifatida shakllantiradi. Ta’lim muassasalari esa bilim, ko‘nikma,

axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy tajribani rivojlantiradi. Ijtimoiylashuv jarayonida bola jamiyatda yashash qoidalarini, huquq va majburiyatlarni, muloqot va hamkorlikni o'rganadi. Maqolada ko'rsatilganidek, shaxs bo'lib shakllanish uchun quyidagi omillar muhimdir: to'g'ri tarbiya, sog'lom muhit, muloqot, o'qish, mehnat va mas'uliyat. Shaxsning rivojlanishi tasodifiy emas, balki maqsadga yo'naltirilgan faoliyat natijasidir. Shuning uchun har bir bola va o'smirning rivojlanishiga e'tibor qaratish, uni qo'llab-quvvatlash, qiziqishlari va iqtidorini ochish jamiyatning eng muhim vazifalaridan biridir. Natijada tarbiyalangan, bilimli, ma'naviyatli, o'z fikriga ega shaxslar jamiyat taraqqiyotining kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva K. "Pedagogika". – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020.
2. Yo'ldoshev J., To'raxanov M. "Umumiy pedagogika nazariyasi". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Saidov A. "Psixologiya asoslari". – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
4. G'oziev E. "Odam psixologiyasi". – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
5. Karimova V. "Ijtimoiy psixologiya". – Toshkent: Sharq, 2021.
6. Qodirov B., Raximov A. "Ta'lim nazariyasi va metodikasi". – Toshkent: Fan, 2022.
7. Vygotskiy L.S. "Psixologiya rivojlanish nazariyasi". – Moskva: Pedagogika, 2015.
8. Piaget J. "Bola tafakkuri va rivojlanishi". – Moskva: Akademiya, 2014.
9. Dewey J. "Ta'lim va demokratiya". – Nyu-York: Macmillan, 2016.
10. Bandura A. "Ijtimoiy o'rganish nazariyasi". – London: Prentice Hall, 2015.